

ANNE KNUDSEN

LYKKELIGST AT HVILE PÅ...

Antropologien har forandret sig mange gange, siden den blev opfundet. Ja, der har faktisk aldrig været „en“ antropologi, hvis form, mål og indhold alle fagets udøvere var enige om. Men det er ikke helt forkert at sige, at faget blev opfundet til at studere ikke-europæiske, ikke-moderne, ikke-industrialiserede, ikke-skriftlige kulturer. Alle disse „ikke“ er nemlig indbygget i det, flertallet af antropologer kan blive enige om. Fagets metode. Feltarbejdet.

Feltarbejdet afslører grundlaget for fagets objektdefinition. Grunden til at man må bruge deltagerobservation, er at objektet består i samfund, man ikke kan indhente viden om ad andre kanaler end netop ved at være der selv og holde øjne og ører åbne. De „store“ skriftkulturer Indien og Kina blev først antropologiske objekter, da folkekulturen, bønderne og folk i slummen, fangede Vestens interesse. Ellers havde man kunnet studere Kina og Indien på samme måde som man studerede Frankrig, Holland eller Sverige. Nemlig ved at forske i de skriftlige kilder. Til det politiske system. Til litteraturen. Til retssystemet. Til religionen. Til krigen. Til den politiske historie, kriminalhistorien, sprogudviklingen, madlavningen, børneopdragelsen, ægteskabsformerne, landbrugsteknikkerne, arkitekturen, musikken, dansen og klædedragten.

Det var netop alle disse emner, antropologerne forsøgte at udforske ved hjælp af feltarbejdet hos de folk, som ikke havde skriftlige kilder.

De møjsommeligt nedskrevne slægtskabsdiagrammer skulle omsætte en skriftløs praksis i skrift, så den kunne sammenlignes med de nedskrevne regler for slægtskab i antropologernes fædrelande. De omhyggelige iagttagelser af beslutningsprocesser, magtkampe, indvielsesritualer, fester, udvekslinger, ofringer og så videre skulle bringe juridiske, politiske og religiøse forhold på en form, så de kunne diskuteres på linie med de formaliserede forhold i Europa. Hvis man havde kunnet rekvirere den lokale Folketingstidende, kirkebøgerne og Karnovs lovsamling, havde der ikke været nogen grund til at tage på feltarbejde. Den eneste skriftkultur, som nogensinde blev genstand for antropologiske overvejelser i fagets klassiske periode, var Japan, hvis – som det syntes – bizarre optræden under Anden Verdenskrig søgtes forklaret med en særlig folkepsykologi.

Alfabetiseringens forbandelse

Adolf Hitler mente, at det ville være en god ting at skænke det brede folk „analfabetismens velsignelse“. Det var efter hans mening roden til megen ulykke, at almindelige mennesker gik rundt og følte sig orienteret om alt muligt, som i grunden hverken vedkom dem eller gjorde deres daglige liv lettere. Føreren mente, at det var bedre at leve sin oprindelige, ægte kultur på en spontan, ikke-reflekteret måde. Hitler havde ikke selv opfundet den forestilling.

Det er en klassisk romantisk forestilling om kulturel autenticitet, og den var en central del i en form for kulturtænkning, som var meget udbredt i dette århundredes første halvdel, hvor kultur, race og sprog blev opfattet som sammenfaldende og politisk dybt meningsfulde fænomener. Ægthed, oprindelighed og mangel på refleksion var identiske størrelser. I samme øjeblik, almindelige mennesker begyndte at reflektere over deres nedarvede kulturelle praksis, var ulykken allerede indtruffet. Refleksion er nemlig lig med relativisering. Hvis man først ved, at det er kulturelt at foretage sig, hvad man før fandt selvfølgelig, ligger det indbygget i denne erkendelse, at ens egen måde kun er én blandt mange mulige måder. Man får valgmuligheder, og den spontane udfoldelse af kulturen fordamper.

Det er ikke en tilfældighed, at dette kultursyn faldt i god jord hos de antidemokratiske bevægelser, der kulminerede i Hitlers Tredje Rige. I dyrkelsen af den spontane oprindelighed er *indbygget* en fornægtelse af demokratiets refleksioner og – valgmuligheder. I demokratiet er det netop en grundlæggende præmis, at man tager reflekteret stilling til flere forskellige måder at gøre tingene på. At man altså relativiserer sin nedarvede praksis og via fornuften styrer sin samfundsmæssige adfærd. Måske i en helt ny og ukendt retning.

Det er nøjagtig det, som foregår over det meste af verden i dag. Mennesker ændrer deres liv, deres daglige praksis, deres trosforestillinger – med andre ord: deres kultur. Demokratiet og markedet udgør i forening et kæmpemæssigt reservoir af nye adfærdsformer og nye idéer, som i forskellig blanding og i forskelligt omfang er tilgængelige for det store flertal af Jordens befolkninger. Resultatet er ikke bare, at voksende skarer af mennesker refererer til de samme nyhedsudsendelser, de samme tv-serier, de samme mærkevarer og de samme menneskerettigheder. Resultatet er også, at viden om eksotiske skikke udbredes med forrygende hast, at anakronismer gen-iscenesættes, at identiteter i lange baner smykker sig med gods, de har hentet på bibliotekerne og i biografen, i tegneserierne og hos de religiøse fantastere. Kulturerne nægter at stå stille, mens vi kigger på dem. Og ikke alene står de ikke stille; de snakker med og deltager i globale diskussioner om både dit og dat.

For nogle år siden kom en kollega fra IWGIA hjem efter et besøg hos nogle indiske stammefolk, som havde vist hende en bog om minoriteter, jeg havde udgivet i Bruxelles året før. Den var via Holland nået frem til stammelederen, som havde taget dens argumenter til sig.

Ghurkaerne fra Nepal var de første britiske styrker, der gik ind i Kosovo, da serberne trak sig tilbage fra det mishandlede land i juni 1999.

Fra Himalaya fortalte en anden kollega mig for år tilbage, hvordan han efter flere dages vandring ad bjergstier var kommet frem til en landsby, hvor det første spørgsmål, der mødte ham, vedrørte en afstemning i det britiske parlament.

En tredje kollega fortæller mig, at genoplivningen af cornisk (hvis sidste udøver særdeles veldokumenteret døde tidligt i 1700-tallet) hovedsageligt skyldes australiere og canadere, hvis forfædre udvandrede fra Cornwall, efter at cornisk var uddødt. De har især øvet deres indflydelse via Internettet, som i disse år samler minoritetsbefolkninger fra hele kloden i et intenst kommunikationsfællesskab.

Og allerede tilbage i de sene 1970'ere viste endnu en kollega, hvorfor tv-serien *Dynasty* var så populær blandt de kollektiviserede bønder i Ceaușescus forarmede Rumænien, ligesom en norsk kollega har studeret andre tv-seriers relevans på Mauritius og på Trinidad. Hvis man ventede en verden, der var smukt tilrettelagt for klassisk antropologisk forskning, bliver man fælt skuffet. Folk er ikke længere oprindelige.

Skriftløshed er heller ikke noget, der kan definere objektet. Der findes ganske vist mange folk rundt om i verden, der ikke har fået lært at læse noget videre, men det er svært at jage nogen op, som ikke ved, at det er en mangel – og som ikke gør, hvad de kan, for at få deres børn sendt i skole. Og selv i de mest fjerntliggende samfund er der mange mennesker, der ikke er analfabeter. De skriftløse samfund har fået både skrift, biblioteker, universiteter, aviser, bøger, litterære priser, politiske programmer, tv og refleksioner over deres egen kultur og deres egne handlemuligheder. De ligner ikke antropologiens oprindelige objekt ret meget.

Og det er kun begyndelsen. Der er ingen grund til at tro, at det 21. århundrede ikke vil se endnu flere folk blive „oprindelige“.

Hvis antropologer vil studere kultur, bliver de nødt til selv at læse aviser, snakke med litterater og politikere, studere lovgivning, pløje sig igennem religiøse traktater og debattbøger, faglige overenskomster, politiske programmer, undervisningsbetænkninger og faderskabssager. Ellers får de et forvrænget billede af den kultur, de forestiller at udforske.

Man kan ikke længere studere lokalsamfund ordentligt uden at vide, hvem der sidder i det nationale parlament, og hvordan det skrider frem med jordreformerne, eksamensordningerne, ligestillingsarbejdet og ejendomsforholdene til medierne, hvem der formulerer landets udenrigspolitik, og hvordan byggelovgivningen, arvelovgivningen og miljølovgivningen tager sig ud. Hvis man beskriver et lokalsamfund uden at få den nationale kontekst med, har man ganske enkelt svindlet med sandheden.

Privatlivets indtog

Men det står endnu værre til. Feltarbejdet som metode afslører ikke bare, at objektet er defineret som skriftløst. Feltarbejdet afslører også en teoretisk præmis. Præmissen om den *hele* kultur. Den antagelse, som gør feltarbejdet meningsfuldt, kan beskrives som antagelsen af, at mennesker lever i sammenhængende, integrerede fællesskaber, der kan samles under et kulturbegreb. Der antages at være en sammenhæng mellem det, som folk bedriver om morgenen, og det, de foretager sig om aftenen, det, de laver som unge, og det, de foretager sig som gamle.

Det er *det hele*, som udgør kulturen.

Men det er ganske tvivlsomt, om folk faktisk lever i sådanne „hele“ kulturer. Jeg skal ikke tage stilling til, om de nogen sinde har gjort det (man kan have sine mistanker om, at de aldrig har), men i dag er der meget, der tyder på at de *ikke* lever i velintegrerede, konsistente kulturer.

Det er ikke på nogen måde indlysende, at der er nogen form for kontinuitet mellem det, en politibetjent eller indehaveren af et bordel foretager sig i arbejdstiden, og så det, vedkommende gør ganske privat i fritiden. Man kan have en hypotese – å la „livsformer“ – om, at der er en sammenhæng, men man kan ikke *a priori* gå ud fra, at det er sådan, det forholder sig.

Igen kan man sige, at demokratiet eksplicit modsætter sig kulturteorien. Hvis folks socioøkonomiske position udtømmende signalerede deres politiske synspunkter, kunne man overlade til Danmarks Statistisk at afgøre Folketingsvalgene. Og det kan man som bekendt ikke. Man har faktisk aldrig kunnet. Man kan ikke slå op i de franske revolutionæres samfundsmæssige placering og derfra regne ud, hvilke synspunkter de gjorde sig til talsmænd for. De danske landboreformer blev gennemført af hovedrige storgodsejere – ikke af forarmede fæstebønder. Og de europæiske grundlove og konstitutioner er uden undtagelse vedtaget af mennesker, som i og for sig allerede havde deres på det tørre. Om det så er sociallovgivningen, undervisningslovene og kvinders stemmeret, er de allesammen indført af folk, som hverken var fattige, børn eller kvinder. Demokratiet er på sæt og vis en påstand om kulturel *diskontinuitet*.

Denne diskontinuitet er ikke bare principiel. Den har konkrete, praktiske ben at gå på i de moderne samfund. Antropologens yndlingsobjekt er et samfund, hvor man kan få adgang til både det private og det offentlige. Ja, man kan sige, at den klassiske feltarbejdspraksis strengt taget forudsætter, at der ikke *er* noget privatliv i det studerede samfund. Netop dette punkt er formodentlig mere tvivlsomt end de fleste klassiske antropologiske antagelser. Mead-Freeman-kontroversen synes i hvert fald at antyde, at de unge kvinder på Samoa havde mere privatliv, end både Mead og Freeman antog. Den naive formodning om, at de primitive fortæller det hele, som det *er*, har formentlig altid været voldsomt misvisende.

Men i dag er privatlivets ukrænkelighed ikke bare udbredt til rigtig mange befolkninger. Ukrænkeligheden henviser også antropologen til at vælge imellem at påstå, at folks privatliv ligner deres offentlige liv, eller at indse, at han eller hun faktisk kun har et billede af *en del* af det liv, som udfoldes i det studerede samfund.

Der er selvfølgelig stadig folk i verden, som ikke kan forsvare sig mod utidig, forskningsmæssig indtrængning i deres privatsfære – men de er til gengæld sjældent repræsentative for hele det samfund, de bor i. Det er de ludfattige, de marginaliserede, de indlagte, dem i fængslerne – og dem, som er vant til at socialforvaltningen eller det hemmelige politi kommer og roder i skufferne. Alle andre mennesker bestemmer selv, hvor langt ind i privatlivet, de vil lade nysgerrige komme. Man skal inviteres for et kunne trænge ind i et menneskes hjem i ethvert samfund, hvor blot et minimum af menneskerettigheder respekteres. Og selv, hvor man er inviteret, kan man ikke tillade sig alt.

For at det ikke skal være løgn, bliver også den offentlige sfære stedse vanskeligere at studere. Man kan ikke vade ind på en hvilken som helst virksomhed, som Malinowski i sin tid kunne trække hen og se på udhulingen af stammebådene. Man må igen inviteres og have tilladelse. Man må argumentere for sit projekt og skaffe sig både ledelsens, ejernes og medarbejderforeningens accept af forehavendet, før man kan begynde at gå rundt og kigge på kulturen. Og det står hverken i ledelsens, ejernes eller medarbejderforeningens magt at give én ret til at udforske de ansattes private liv efter arbejdstid.

Man vil aldrig få at vide, hvordan de opdrager deres børn, hvordan de tilbereder deres aftensmad, hvad de snakker med deres svigermor om, hvad de laver i ferien eller hvordan

arvesagen med deres grandfætter i grunden forløb. Ligeegyldigt, hvor længe man slår sig ned på deres arbejdsplads. Folk beskytter deres privatliv mod kolleger såvel som mod antropologer. At „deltage“, mens man observerer, giver altså ikke adgang til de andres „hele“ liv.

Den Hvide Mand kan ikke længere bede om at få bragt ti indfødte i passende alder. Han kan ikke længere spørge alle og enhver om hvad som helst og vente at få svar. Hvide mænd m/k har ikke længere ret til de indfødtes sjæleliv. Antropologens tid som Stor Hvid Mand er forbi.

Farvel til antropologien

Det ville i sandhed være uklædeligt at ønske sig de onde gamle dage tilbage, hvor antropologens arbejdsbetingelser svarede til den antropologiske metode og teorierne om de „hele“ kulturer. Det ville nemlig være det samme som at ønske folk tilbage til magtesløse positioner i udemokratiske samfund.

Men skal man så nedlægge antropologien?

Svaret er efter min opfattelse et klart ja, hvis faget er defineret af den holistiske teori og feltarbejdet. Intet menneske er nemlig i stand til på forsvarlig vis at udtale sig om totaliteten af *noget* moderne samfund. Og moderne samfund er som sagt ikke noget, som kun findes i Europa, Australien og Nordamerika.

Som videnskaben om samfundets totalitet har antropologien udspillet sin rolle og kan trygt overgive stafetten til specialvidenskaberne. Religionerne til religionssociologerne og teologerne, børneopdragelsen til børnepsykologerne, litteraturen til litteraturvidenskabsfolkene, sprogene til lingvisterne, myterne til filologerne og filosofferne, politikken til politologerne, demografien til sociologerne, musikken til musikvidenskabsfolkene, landbruget til agronomerne, volden til kriminologerne og psykologerne og økonomien til nationaløkonomerne. Disse fags udøvere har mulighed for i løbet af et enkelt forskerliv at sætte sig forsvarligt ind i hovedparten af deres begrænsede felt, fordi de til gengæld stort set ignorerer alle de andre felter.

Det var kun, så længe der ikke fandtes skrift, arkiver, formelle politiske institutioner, juridisk infrastruktur, videnskab og biblioteker i De Varme Lande, at det gav mening at have et enkelt fag til at tage sig af alt det, som i Europa er stykket ud til hele serier af videnskaber på en vifte af fakulteter. Hvis der skal et helt universitet til at studere Danmark, skal der i princippet også et helt universitet til at studere Mali, Fiji, Grønland eller Guyana.

Antropologien er færdig med at forestille den komplette fagvifte på et helt universitet i lommeformat.

Lærte vi noget?

Når man således står ved afslutningen af en æra, kan der være grund til at forsøge at rekapitulere. Lærte vi noget i de hundrede år, hvor vores fag tog sig af de andre kontinenter?

For det første lærte vi efterhånden, at præmissen var forkert. Det var ikke rigtigt, at de vilde spontant udlevede deres ureflekterede kultur. Det var ikke sandt, at deres kulturer

var konsistente og modsigelsesfrie. De levede ikke i menneskehedens lykkelige barn-dom, og de var ikke allesammen enige. Det passede helt konkret ikke, at hvis man havde snakket med én samoaner, havde man snakket med alle samoanere.

Og eftersom præmissen om den konsistente kultur var en afspejling af den nationale europæiske drøm om nationale enhedskulturer, kan denne lærdom transporteres tilbage, hvor den kom fra, og gøres politisk aktiv hos os selv, ligesom den kan indgå i „nye“ lan-des opbygning ef egenidentitet.

For det andet lærte vi, der findes noget *imellem* de emner, som omfattes af lovgivnin-gen, de grammatiske regler, de religiøse doktriner, den officielle historie og de faste insti-tutioner. Antropologerne fandt ganske vist ikke en provins i samfundet, som kunne be-tegnes kultur, men de fandt noget andet. De fandt en slags transportmiddel, et mellem-rumsfænomen, der påvirkede de meddelelser, som gik fra den ene sociologiske provins til den anden. Vi har faktisk fundet ud af, at der er kulturelle komponenter i selv den mest krystalklart målrationelle samfundsinstitution.

Også denne viden kan transporteres hjem til oprindelseslandet og bruges til at analy-sere moderniteten hér. Den kan nemlig anvendes i ethvert samfund, og derfor holder den ikke op med at være anvendelig, bare fordi folk ikke bor i landsbyer, ikke er enige og ikke lader én få adgang til barnekamrene.

Men det er godt nok en meget mere ydmyg videnskab end den holistiske alvidenhed om samfundstotaliteten. Det er en videnskab om forholdet mellem det, folk siger, og det de gør.

For det tredje har vi nemlig lært, at der er mønstre i både spontaniteten, i tavshederne og i uenighederne. Vi har fundet ud af, at de inkonsistenser, der er i ethvert samfunds indretning og selvforståelse, i sig selv kan være kilder til handlinger og begivenheder. Vi har opdaget, at mindre end det hele kan gøre det. At der kan siges mere om handlinger og begivenheder i samfundene, end hvad de agerende selv vil kunne sige.

Derfor kan man sagtens lave antropologisk forskning på ganske begrænsede områder og indhente ny viden ad den vej. Selv om man aldrig får at vide, hvad børnehavepæda-gogen eller skatteembedsmanden foretager sig efter arbejdstids ophør, kan man stadig fortælle ham eller hende noget, de ikke vidste, om forholdet mellem deres praksis og deres selvforståelse.

For det fjerde har det lykkeligvis vist sig, at antropologiske bidrag til den herskende viden om samfundene kan indgå i den refleksion, som foregår i det offentlige rum i de skrivende, demokratiske samfund.

Antropologerne kan ikke længere monopolisere talen om *noget* samfund, men antro-pologisk viden kan indgå i den demokratiske diskussion om, hvordan livet, samfundet og kulturen er indrettet – og om, hvordan de *kunne* eller *burde* være indrettet. Folk fra Sa-moa til Sameland er fuldt ud i stand til at høre, forstå og diskutere de ting, antropologer siger om samfundets og kulturens indretning.

De bestemmer naturligvis selv, om de vil tro på os eller ej, ligesom de selv bestem-mer, om og hvordan de vil handle på baggrund af de indsigter, vi tilbyder. I dag kan folk sige nej til os, de kan sige os imod, de kan bruge vore forslag i deres egne samtaler, i deres egne praksisser.

Vejs ende

Jeg er den lykkelige ejer af et silkebroderi, som stammer fra min mormors familie, og hvorpå der med den smukkeste elfenbensfarvede silke i skrå skønskrift på dybrød velourbund står:

Lykkeligst at hvile paa
Er fuldendte Gerning.

Dette motto har hængt i en eller anden slægtnings sovekammer engang før århundrede-skiftet og mindet hende om, at der måske stadig var noget at udrette. Eller ønsket hende en god nat, fordi hun faktisk havde samvittigheden i orden. Det kunne passende hænge i de store auditorier på de antropologiske institutter. Der er noget, vi er færdige med. Men i morgen er der en ny dag og nye opgaver, som vi må gå til med ydmyghed.

I næste århundrede er antropologisk viden uden al tvivl en afgrænset, men naturlig del af enhver samfundsdiskussion. Hvor meget heldigere kan man være? Omsider er vi omgivet af ligemænd på alle sider.

